

Magyar és észti igevonzatok kontrasztív elemzése

Anu NURK

Az igevonzatok kérdését elméleti és gyakorlati oldalról egyaránt vizsgálhatjuk. Cikkem a probléma praktikus megközelítésén alapul, elsősorban a magyar nyelv elsajátítása során e kérdéskörben felmerülő problémákban igyekszik segítséget nyújtani. Köztudott, hogy az idegen nyelvek tanulásakor külön figyelmet kell szentelni az ige és a bővítmény helyes használatára. Nagyban megkönnyíti a tanulók munkáját a vonzatszótarak kiadása. Példaként a Helbig, Schenkel, Engel és Schumacher fémjelezte mannheimi iskolát hozhatjuk fel, munkásságuk gyakorlati eredményeként a 70-es években több vonzatszótar jelent meg, amelyek összesen több mint 2000 igét tartalmaznak.

A vonzatok kérdése nagyon aktuális a magyar nyelvet megtanulni szándékozók számára. Keresztes László nagyon világosan kimutatta a különbségeket az angol és a finnugor nyelvek elsajátításában (Keresztes 1994: 128). Az angol nyelv tanulásának kezdő szintjén nyelvtanilag korrekt mondatokat tudunk alkotni az alapalakokat felhasználásával (pl. *I like coffee*), ill. ezt analogikusan tudjuk tovább használni (*I like tea, milk, beer* stb.), a finnugor nyelvekben azonban egy „egyszerű” mondat gyártásához is tudni kell az ige és a névszó ragozásával kapcsolatos szabályokat (pl. fokváltakozás, alanyi-tárgyas ragozás stb.), valamint ismerni kell az ige vonzatait is.

A vonzatok problémáival foglalkozó disszertációm egyik elméleti nehézségét a különböző terminológiák – vonzat, régens, szabad határozó fogalmak – definiálása jelentette. Munkám – témájából adódóan – elsősorban a magyar nyelvű elméleti irodalomra támaszkodik. A magyar nyelvészeti szakirodalom a vonzat kérdéseit sokkal alaposabban tárgyalja, mint az észti. (Örvendetes kivétel az észtben Huno Rätsep „Eesti keele lihtlauseste tüübid” című munkája.) Az ál-

talános nyelvészet viszonylag keveset foglalkozik az igevonzatokkal, mivel a vonzat elsősorban az esetenyelvek problémája. Megkockáztathatjuk talán azt az állítást is, hogy az általános nyelvészetben a vonzatproblémáknak sohasem volt központi szerepe, e problémával inkább csak közvetve foglalkoznak, a valenciaelmélet és a dependencianyelvten szemszögéből (Tesnière 1959, Helbig–Schenkel 1969, Nikula 1986, Pajunen 1988). A magyar nyelvtudomány e kérdés tárgyalásakor felhasználja a nyelvtudomány általánosabb irányzatait is, a formális-szintaktikai analízistől a kognitív szemantikai, különösképpen a lexikai szemantikáig.

A magyar nyelvtudomány történetében az igeközpontú mondat-elemzés teóriáját elsőként – nagyon szellemesen – Brassai Sámuel fogalmazta meg: „... abban a rendszerben, amit »mondat«-nak (*Satz, phrase*) neveznek, a nap – az uralkodó középpont – az ige. Ez vonzza a körülte keringő s forgó planétákat, melyeket a nyelvtanok Subject, Object, Umstandswort, s ki tudja még hány különböző nevek alatt tárgyalnak, s melyeket mindnyájokat én a határozó rovatfoglalom alá húzok. És méltán, mert syntactikai tekintetből épen semmi különbség sincs köztük... A határozók ismét holdakat vonzanak és vezetnek magok körül *jelzők* képében, melyek megint különféle alakokban jelennek meg; de azért, mint határozói, syntactice mind egyneműek. A mondatszerkezet azonban ennél tovább is mehet; mert a jelzőknek magoknak is lehetnek határszói, sőt még imezeknek is, míg el nem vész a mondat *be- és átlátszhatósága*” (Brassai 1863: 328–333).

A magyar és észti vonzatszótár anyagának kiválasztásában számos problémát okoz a nyelvi kompetencia. Az ideális kontrasztív tanulmányok iránya az „anyanyelv → idegen nyelv”, de mivel disszertációm gyakorlati célokat szolgál – magyartanítás észtek számára – ez esetben az irány mégiscsak „idegen nyelv → anyanyelv” volt. Ebből adódóan a szótárak anyagát (ÉrtKSz, Papp–Jakab „Magyar–finn szótár”) úgy használtam, mintha anyanyelvű informánsok lennének. Ezenkívül felhasználtam a Magyarországon több kiadásban megjelent magyar–német és német–magyar igevonzatok jegyzékét is. Mindemellett a kérdéses esetekben lehetőségem nyílt magyar anyanyelvűekkel való konzultálásra is.

A munkához feldolgoztam a Magyar Értelmező Kéziszótár összes igéjét. Ezekből mintegy 800 olyat találtam, melynek vonzata az

észttől eltérő volt. Mivel arra törekedtem, hogy a gyakoribb igéket használjam fel, így korpuszomat összevettem a magyar irodalmi nyelv gyakorisági szótárának 500 leggyakoribb igéjével is. A végleges anyagból kihagytam sok accusativusi vonzatot, sokszor a vonzatkülönbség ugyanis csak az észtt nyelv tárgyhasználatában rejlik (partitivus ~ accusativus). Ugyancsak figyelmen kívül hagytam a mozgást jelentő igéket is. Az anyag megrostálásában, a címszavak feldolgozásában segítségemre volt a debreceni egyetem észtt lektora, Anu Kippasto is. Az észtt nyelv vonzatszótára, sajnos, még nem készült el, ezért sokszor csak a saját nyelvi kompetenciámra támaszkodhattam. Némi segítséget kaptam Valter Tauli vonzatjegyzékéből („Eesti keele grammatika” II. kötet), valamint Huno Rätsep „Eesti keele lihtlausete tüübid” című munkájából is.

A vonzatkülönbségek okainak tárgyalásakor nagyon óvatosnak kell lenni. Az egyik befolyásoló tényező az idegen hatás lehet: a magyar esetében a latin és a német, az észtt esetében pedig a német és az orosz hatásával kell számolnunk. Dolgozatomban nem tűztem ki célul az idegen hatások kiderítését, mivel ehhez a magyar és az észtt nyelvtörténet mellett az említett indoeurópai nyelvek történetét is alaposan ismerni kellene.

A magyar és az észtt egyaránt esetgazdag nyelv. Ez a gazdagság nem az alapnyelvi bő esetrendszerre vezethető vissza – éppen ellenkezőleg: az alapnyelvi esetek száma viszonylag kevés volt, a PU-ra hat biztos esetet feltételeznek, a PFU-ra pedig kilencet. A térbeli orientációt az alapnyelvben is meg tudták különböztetni: az irányhármasság alapnyelvi jelenség lehetett (Bereczki 1986, Hajdú 1981, 136). Bár nyelvtörténetileg a mai finnugor nyelvekben megőrződtek az alapnyelvi primér esetragok elemei, a mai magyar és észtt esetrendszer hosszú, külön fejlődés eredménye. Az észtt belső és külső helyhatározóragok megkülönböztetése véglegesen csak a finnségi alapnyelv korában alakult ki (előzményei ugyan vannak a finn-volgai korszakból is). A magyar helyhatározóragok önálló szavakból – névutókon keresztül – csak az ómagyar korban jöttek létre, s a belső/külső szoros/külső laza csoportok szembeállása is viszonylag fiatal fejlemény. A magyar és az észtt helyhatározóragok használatának egyezéseit és különbségeit semmiképpen sem lehet mindig a közös eredettel magyarázni. Az egybeesések és az eltérések inkább a reális szituáció különféle megközelítésén alapulnak.

A helyhatározóragok más nyelvekkel való összevetése során sokan felfigyeltek arra, hogy a helyhatározós szerkezetekben egy közös finnugor szemlélet nyilvánul meg, ugyanis az indoeurópai „statikus” nézőpont helyett a finnugor nyelvekben a „dinamikus” szemlélet érvényesül, azaz a fgr. locativusnak gyakran felel meg a lativusi–separativusi irány (Lérch 1981). Ezzel szemben a magyar – mint már Beke Ödön is kimutatta – sokszor mégis a locativusi irányt használja, pl. fi. *Mihin toiset jäivät?*, észt *Kuhu teised jäid?*; ném. *Wo sind die anderen geblieben?*, svéd *Var blev de andra?*; m. *Hol maradtak a többiek?* vagy fi *Mistä sinä tämän ostit?*, észt *Kust sa selle ostsid?* *Kus sa selle ostsid?*; m. *Hol vetted ezt?*

Íly módon az észteknek és a finneknek „magától értetődő” az integratív (hová?) és szeparatív (honnan?) irány használata sok olyan ige mellett is, amiket nem lehet a mozgást jelentő igék közé besorolni (Seilenthal 1986). E jelenséget számos nyelvtörténeti tényezővel próbálták magyarázni, pl. kontamináció, analógia stb. (Tunkelo 1931, Hakulinen 1979). A legfontosabb tényezőnek mégis az látszik, hogy viszonylag univerzális szemantikai folyamatokról van szó, amelyeket a nyelv külső formája (az esetek használata) csak fixál. A létező térvizonyok alapján egyre absztraktabb viszonyrendszereket konstruálhatunk, s ezek kifejezésére a nyelvnek ugyanazokat az eszközeit használjuk (Lyons 1967).

Disszertációm 434 magyar igét dolgoz fel, megadva észt vonatataikat. Álljon itt ezek közül néhány példa:

ad

vmit vkinek	andma O, All
vmennyit vmiért	maksma O (kui palju), G+eest
vmit vkire	aitama selga O, All
vmire	hindama Op
vmire	hoolima El
vmit vmiről	andma O, G+kohta
vmit vkinek vmire	pakkuma All, O, Trans/G+jaoks

felvesz

vmit	tõstma üles O
vmit	võtma välja O (palka)
vmit	panema selga O
vmit vmire	salvestama O, All
vkit vhova	võtma vastu O, Lat (ülikooli)
vkit vmiként/vminek	võtma tööle O, Ess
vmit/vkit	pildistama Op

kap

vhol	saama Sep
vmit vkitõl	saama O, Abl
vhova	haarama El
vkit vmin	tabama O, Abl (valetamiselt)
vmibe	sekkuma (mõtlematult) Ill
vmit vmibõl	saama O, In (viie matemaatikas)

szól

vmit	ütlema Op
vmit vmihez	ütlema Op, G+kohta
vkihez	lausuma All
vkinek	kutsuma O
vkinek (értésít)	teatama All
vmi mellett/ellen	rääkima G+poolt/vastu
vmirõl	rääkima El, mainima Op
vkinek	käib G+kohta (märkus)
vmikorra	kehtima Trans/All

tart

vmit	hoidma, pidama O
vmit/vkit vmi(lyen)nek	pidama O, Trans
vmeddig	kestma, jätkuma Term
vmerre	suunduma G+poole
vkivel	olema G+poolt
vmitõl/vkitõl	kartma, pelgama Op

vesz

vmit vkitõl vmiért vkinek	ostma O, Abl, G+eest, All
vmit vhova	võtma O, Lat
vmibe	pidama Trans (meheks)
vmiül	võtma Trans (naisesks)

Irodalom

- Bereczki Gábor 1986: A magyar nyelv finnugor alapjai. Budapest.
- Brassai Sámuel 1863: A magyar mondat I. Akadémiai Értesítő. Budapest.
- Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn, 1993.
- Hajdú Péter 1981: Az uráli nyelvészet alapkérdései. Budapest.
- Hakulinen, Lauri 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki.
- Helbig, G. 1966: Die Transformationslehre bei Harris und Chomsky. Deutsch als Fremdsprache 1: 1–44, 2: 1–12.
- Helbig–Schenkel 1991: Wörterbuch zur valenz und Distribution deutscher Verben. Tübingen.
- Keresztes, László 1994: Die Probleme der Ungarisch lernenden Finnen. Hungarologische Beiträge 2. Probleme des Spracherwerbs. Jyväskylä. 127–139.
- Komlósy András 1992: Régenek és vonzatok. Strukturális magyar nyelvtan. I. Mondattan. Budapest.
- Lerch Ágnes 1981: Észtpregnáns határozós szerkezetek kontrasztív vizsgálata. Néprajz és Nyelvtudomány XXIV–XXV. Szeged.
- Lyons, John 1967: A note on possessive, extential and locative sentences. Foundations of Language 4, 1967.
- Magyar értelmező kéziszótár I–II. (= ÉrtKSz.) Budapest, 1989.
- H. Molnár Ilona 1966: A vonzat és jelentés kérdéséhez. Általános Nyelvészeti Tanulmányok IV, 157–165.
- 1969: Az igei csoport, különös tekintettel a vonzatokra. Általános Nyelvészeti Tanulmányok VI, 229–270.
- 1973: A vonzat problémái és a nyelv közlési funkciója. Általános Nyelvészeti Tanulmányok IX, 123–146.
- Nikula, H. 1986: Dependensgrammatik. Malmö.
- Pajunen, A. 1988: Verbien leksikaalinen kuvaus. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen Publications No 18. Helsinki.
- Papp István–Jakab László 1993: Magyar–finn szótár. Budapest.
- Próséky Gábor 1989: Határozók, szabad határozók. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII, 213–240.
- Rätsep Huno 1978: Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn.
- Seilenthal Tõnu 1986: Koha väljendamise erinevusi eesti ja soome keeles. Lähivertailuja 2, 69–75. Turku.
- Tauli, Valter 1980: Eesti grammatika II. Uppsala.
- Tesnière, L. 1959: Éléments de Syntaxe structurale. Paris.
- Tunkelo, E. 1931: Eräistä tulo- ja erosijain merkitystehtävistä. Virittäjä.